

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

Білан О.П.

аспірант,

*Науковий керівник: **Бабаскін А.Ю.***

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,

Інституту держави і права імені В.М. Корецького

Національної академії наук України

«ІНТЕРЕСИ ДЕРЖАВИ І СУСПІЛЬСТВА» ЯК ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

Цивільний інтерес, як і будь-яка інша наукова категорія, має своє наповнення та підстави виникнення, вона є загальнонауковою категорією та вивчається філософією, психологією, економікою, правом тощо. Проблема інтересу досліджується як у юридичній літературі із загальної теорії права, так і в спеціальній літературі з цивільного права. В якості прикладу можна навести фундаментальні праці таких науковців як Грибанов В.М. «Інтерес в гражданском праве», Михайлов С.В. «Категория интереса в российском гражданском праве», Венедіктова І.В. «Захист охоронюваних законом інтересів у цивільному праві». Разом з тим, незважаючи на достатньо велику кількість досліджень, проблематика інтересу в цивільному праві залишається актуальною та потребує нових наукових досліджень.

Так, значення інтересу для цивільного права є вагомим, оскільки він є передумовою виникнення, зміни та припинення цивільних прав та обов'язків. З однієї сторони без відповідного інтересу не можуть виникнути цивільні правовідносини, з іншої – втрата інтересу тягне за собою зміну або навіть припинення цивільних правовідносин (ч. 3 ст. 612 ЦК України). Відповідно цивільне право можна розглядати як систему врегульованих інтересів різних соціальних груп (суб'єктів), при цьому об'єктом таких інтересів є особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників (ст. 1 ЦК України). Суб'єктами інтересу в цивільному праві є фізичні та юридичні особи (ч. 1 ст. 2 ЦК України), а також суспільство і держава (ст. ст. 203, 228 ЦК України). Зокрема, згідно з приписами ст. 2 ЦК України учасниками цивільних відносин є фізичні особи та юридичні особи, держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права. Всі перелічені суб'єкти можуть мати законні інтереси, які полягають у реалізації тих чи інших норм цивільного права. Інакше кажучи, об'єктивна сторона інтересу знаходить своє відображення у відповідних цивільно-правових нормах. Зокрема, з приписів ч. 1 ст. 1 ЦК України вбачається, що інтерес у цивільному праві може бути у двох формах:

майновий та немайновий. У свою чергу визнання за всіма фізичними особами правоздатності (ст. 25 ЦК України) є гіпотетичним визнанням за суб'єктами цивільного права можливості мати цивільні інтереси, конкретизація яких відбувається за допомогою відповідних цивільно-правових норм, які і формують характер відповідних цивільних правовідносин.

З огляду на вищезазначене феномен інтересу полягає в гармонійному поєднанні суб'єктивного та об'єктивного навантаження [1, с. 36].

Приписами ст. 3 ЦК України принцип судового захисту інтересу віднесений до загальних засад цивільного законодавства. Зазначений цивільно-правовий принцип є відображенням ст. 55 Конституції України, згідно з якою, права і свободи людини та громадянина захищаються судом. Реалізація цього принципу відбувається в порядку, встановленому статтями 15, 16 ЦК України. У свою чергу правовий аналіз ст. 15 ЦК України дає підстави стверджувати, що Цивільний кодекс України не ототожнює поняття «цивільного права» та «інтересу». Зокрема, ст. 15 ЦК України встановлено право кожної особи на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання та захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства. Стаття 16 ЦК України також встановлює право кожної особи на звернення до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та законного інтересу. Таким чином, з наведеного вбачається, що статті 15, 16 ЦК України не ототожнюють «цивільне право» та «цивільний інтерес». Такий розподіл вказує на те, що всі визначені цивільним законодавством матеріальні та нематеріальні блага можуть бути об'єктом суб'єктивного цивільного права та/або законного інтересу, у зв'язку з чим виникає питання: в чому полягає різниця між категоріями «суб'єктивне цивільне право» та «законний інтерес»?

З приводу розмежування понять «інтерес» і «суб'єктивне право» Конституційний Суд України зазначає, що і суб'єктивне право і пов'язаний з ним інтерес є перш за все дозволами. Перше є дозволом, що відображається у формулі: «Дозволено все, що передбачено у законі»», а друге – дозволом, до якого можна застосувати правило: «Дозволено все, що не забороняється законом». При цьому інтерес, навіть перебуваючи під охороною закону чи права, на відміну від суб'єктивного права не має такої правової можливості, як останнє, оскільки не забезпечується юридичним обов'язком іншої сторони. Законний інтерес – це лише прагнення особи до того, що не заборонено законом, тобто її бажання, мрія, потяг до нього, а отже – й не юридична, а фактична (соціальна) можливість. Це прагнення у межах сфери правового регулювання до користування конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом.

Крім того, Конституційний Суд України в своєму рішенні наводить перелік основних елементів (ознак), притаманних поняттю «охоронюваний законом інтерес». Зокрема, на думку Конституційного Суду України, «охоронюваний законом інтерес» – це правовий феномен, який: (1) виходить за межі змісту суб'єктивного права; (2) є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони; (3) має на меті задоволення усвідомлених індивідуальних і колективних потреб; (4) не може суперечити

Конституції і законам України, суспільним інтересам, загально визнаним принципам права; (5) означає прагнення (не юридичну можливість) до користування у межах правового регулювання конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом; (6) розглядається як простий легітимний дозвіл, тобто такий, що не заборонений законом; (7) охоронюваний законом інтерес регулює ту сферу відносин, заглиблення в яку для суб'єктивного права законодавець вважає неможливим або недоцільним [2].

Отже, вищезазначені ознаки вказують на те, що цивільно-правова категорія «законний інтерес» є достатньо багатогранною і складною для її правильного та об'єктивного сприйняття. Разом з тим на нашу думку наведені елементи надають можливість стверджувати, що законний інтерес – це передумова придбання, реалізації та захисту як вже встановлених цивільно-правовими нормами суб'єктивних прав, так і ще не опосередкованих ними (за умови, що вони не суперечать загальним засадам цивільного права), яке у цивільному праві реалізується за правовою формулою «все, що не заборонено, дозволено».

Приписами ч. 2 ст. 1 ЦК України встановлено, що до майнових відносин, заснованих на адміністративному або іншому владному підпорядкуванні однієї сторони другій стороні, а також до податкових, бюджетних відносин цивільне законодавство не застосовується, якщо інше не встановлено законом.

Отже, за загальним правилом цивільне право не охоплює правовідносини між юридично нерівними учасниками, такі (публічно-правові) відносини регулюються імперативним методом за допомогою актів публічного законодавства (адміністративними, бюджетними). Разом з тим цивільне законодавство встановлює певні виключення із зазначеного загального правила, коли воно може застосовуватись до публічно-правових відносин. Так, відповідно до ст. 82 ЦК України на юридичних осіб публічного права у цивільних відносинах поширюються положення цього Кодексу, якщо інше не встановлено законом. Стаття 329 ЦК України регулює порядок набуття права власності юридичними особами публічного права.

Отже, держава, Автономна Республіка Крим та територіальні громади беруть участь у цивільних відносинах у формі юридичних осіб публічного права (ст. ст. 167, 168, 169 ЦК України). Таким чином, суб'єкти публічного права можуть бути учасниками цивільних правовідносин нарівні з іншими суб'єктами приватного права.

Слід зазначити, що цивільному законодавству притаманний конфлікт інтересів між нормами публічного та приватного права. Зокрема, держава імперативним методом, за допомогою публічно-правових категорій встановлює межі здійснення цивільних прав (обмежує реалізацію приватних інтересів). Так, ч. 1 ст. 13 ЦК України встановлено, що цивільні права особа здійснює у межах, наданих їй договором або актами цивільного законодавства. У свою чергу захист публічних інтересів у приватноправових відносинах здійснюється за допомогою таких публічно-правових категорій як «інтереси держави і суспільства» та «публічний порядок». Зокрема, ч. 1 ст. 203 ЦК України обмежує здійснення цивільних прав категорією «інтереси держави і суспільства», а ст. 228 ЦК України – категорією «публічний порядок». Такий підхід є традиційним для

захисту публічних інтересів: у переважній більшості сучасних континентальних системах цивільного права існують подібні правові норми, спрямовані на захист публічних інтересів у приватноправових відносинах. Нажаль цивільне законодавство України не розкриває зміст категорії «інтереси держави і суспільства». Щодо публічного порядку, то розкриття останнього фактично наводиться ч. 1 ст. 228 ЦК України, зокрема, під публічним порядком розуміються, по-перше, конституційні права і свободи людини та громадянина; по-друге, правовий порядок направлений на недопущення знищення, пошкодження майна фізичної або юридичної особи, держави, Автономної Республіки Крим, територіальної громади, незаконне заволодіння ним.

Наведене визначення публічного порядку підштовхує до висновку про те, що категорія «інтереси держави і суспільства» є тотожною з категорією «публічний порядок» і фактично поглинається останньою. Зазначене підтверджується і судовою практикою, зокрема, Вищий адміністративний суд України в мотивувальній частині ухвали зазначає, що відповідно до статті 228 ЦК України правочин, учинений з метою, яка завідомо суперечить інтересам держави і суспільства, водночас є і таким, що порушує публічний порядок [3]. Очевидно, що в цьому випадку можна ставити питання про доцільність ототожнення таких категорій цивільного права України як «інтереси держави і суспільства» та «публічний порядок». Відповідно, якщо виходити з того, що публічний порядок та інтереси держави і суспільства – це тотожні категорії, розкриття змісту публічного порядку, яке наведене у ч. 1 ст. 228 ЦК України, одночасно розкриває зміст інтересів держави і суспільства. Так, інтереси держави і суспільства полягають у недопущенні порушення конституційних прав та свобод людини і громадянина, знищення, пошкодження майна фізичної або юридичної особи, держави, Автономної Республіки Крим, територіальної громади, незаконне заволодіння ним.

Таким чином, правова позиція щодо ототожнення вищезазначених категорій виглядає логічною, адже інтереси держави і суспільства у цивільному праві перш за все полягають у захисті конституційних прав і свобод людини та громадянина, їх майна. Такі інтереси повинні бути направлені на захист закріплених у Конституції України основ правопорядку, на якому власне і тримається державний устрій. Інші свої цивільні інтереси держава повинна реалізовувати у загальному порядку, встановленому цивільним законодавством, зокрема, вона не може несанкціоновано втручатись в останній з метою створення для себе певних переваг під виглядом необхідності захисту інтересів держави і суспільства.

Список використаних джерел:

1. Венедіктова І. В. Захист охоронюваних законом інтересів у цивільному праві : монографія – К. : Юрінком Інтер, 2014. – С. 36.
2. Рішення Конституційного Суду України від 01.12.2004 у справі № 1-10/2004 (справа про охоронюваний законом інтерес). Інформаційно-аналітичний центр «Ліга».
3. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 25.11.2010 у справі № К-6248/07. Інформаційно-аналітичний центр «Ліга».